

פרסומי ניסא בליל הסדר

מצות "פרסומי ניסא" מופיעה בכמה מקומות בתלמוד בבלי. כולם מסתובבים מסביב לשלשה חגים: חנוכה פורים ופסח. הדלקת נר חנוכה יש לה קיום של פרסומי ניסא (עיין שבת כג:, כד., רמב"ם הל' חנוכה פ"ד הל' י"ג שו"ע או"ח סי' תרע"א סעי' ז'),¹ וכן קריאת המגילה בפורים יש לה קיום של פרסום הנס (עיין ברכות יד.). מאמר זה מתרכז על המצוה של פרסומי ניסא בפסח ובמיוחד בליל הסדר.

המשנה בערבי פסחים (צט.). מביאה את ההלכה ש"אפילו עני בישראל... [ו]לא יפחתו לו מארבע כוסות של יין ואפילו מן התמחוי". על מימרא זו שואלת הגמ' (שם קיב.) "פשיטא", כלומר למה לא יספיקו גבאי צדקה לעני די צרכו כדי לקיים מצות הלילה, ובמיוחד שתפקידו של התמחוי לספק אוכל ומשקה לעניים שבעניים? הגמ' מתרצת שבשביל דין פרסומי ניסא חייב העני לקבל מקופת צדקה אפילו לפי שיטת רבי עקיבא שסובר "עשה שבתך חול ועל תצטרך לבריות".

מפשטות דברי הגמרא יוצא איפוא שבמצות ד' כוסות בליל הסדר יש קיום של פרסומי ניסא.² ולכאורה יש לתמוה – מהו המקור לדין פרסומי ניסא בכלל ובליל הסדר בפרט?

על שאלה זו כבר העיר הרב מרדכי וויליג שליט"א במאמרו "בענין פרסומי ניסא" (בספר זכרון הרב, עמ' נח-פב) שהמקור לדין פרסומי ניסא מדאורייתא הוא דוקא בליל הסדר. הוא מביא לשון ספר החינוך (מצוה כ"א)

---

¹ אין כאן המקום להאריך אם פרסומי ניסא בנר חנוכה הוא מצוה בפני עצמה או חלק ממצות הדלקה דומיא להידור מצוה.

² לפי דעת הג"ר שלמה זלמן אויערבך זצ"ל (הליכות שלמה הל' פסח פרק ז' דבר הלכה כ"ט) יש מצוה מיוחדת של ד' כוסות שכפי הנראה קיימת בפני עצמה מלבד הקיום של פרסומי ניסא. ולכן מי שחסר לו יין בזמן עריכת הסדר ונזדמן לו ד' כוסות לאחר גמר הסדר חייב לשתותן אז (שם הל' י"ז).

על מצות סיפור יציאת מצרים: "שיזכור הניסים והענינים שאירעו לאבותינו ביציאת מצרים והאיך לקח השי"ת נקמותנו מהם". מצות "והגדת לבנך" דורשת מיהודי היושב על יד שולחנו בליל הסדר לא רק להזכיר נסים אלו בינו לבין עצמו אלא גם לספר ולפרש אותם לאחרים ובמיוחד לבני ביתו. חוט מחשבה זה מרוקם בתוך ההגדה ובמיוחד ב"עבדים היינו": "כולנו חייבים לספר ביציאת מצרים".

לפי ספר החינוך ברור שמצות פרסומי ניסא בליל הסדר מתקיימת ע"י סיפור יציאת מצרים. וא"כ לכאורה קשיא מהגמ' בפסחים הנ"ל שמקשרת דין פרסומי ניסא למצות ד' כוסות. ברם נראה לנו שבאמת אינו קושיא. נכון הדבר שקיום פרסומי ניסא קשור לסיפור יציאת מצרים, אלא שמצות סיפור יציאת מצרים בליל הסדר מתקיימת במסגרת ד' כוסות. יסוד הזה יוצא מלשון התוס' (סוכה לח. ד"ה מי): "מסתמא לא תיקנו ד' כוסות אלא כדי לומר עליהם הלל והגדה". וכן משמע מלשון המאירי (פסחים קח.): "ארבע כוסות כולם צריכים הסבה בין בשתייתם בין הדברים שהם מסודרים עליהם ר"ל קידוש וקריאת ההגדה וקריאת ההלל וברכת המזון". כלומר, כל כוס וכוס משקפת חלק מיוחד של ליל הסדר. ולכן כשמשתמשת הגמ' במונח של ד' כוסות לקיומו של פרסומי ניסא הכוונה היא לסיפור וללימוד ולכל הקיומים של ליל פסח.

וכן פסק השולחן ערוך (סי' תע"ב סעי' ח', עפ"י פסחים קח): שצריך לסדר את הסדר על ד' כוסות אלו. "ואם שתאן זה אחר זה שלא כסדר לא יצא". המשנה ברורה (שם ס"ק כ"ז) הרחיק לכת וכתב שאפי' אם שתה רק כוס אחד מד' כוסות שלא על הסדר ג"כ לא יצא וצריך לשתות כולן על הסדר. כלומר, מצות שתיית ד' כוסות אינה רק הלכה שבלייל הסדר צריך לשתות ד' כוסות יין כמו שצריך לאכול שלשה כזיתים של מצה. אלא שתיית ד' כוסות היא המסגרת שמסביבה בנוי טכס הסדר ויש חיוב לשתות כל כוס וכוס במקום המתאים.

וכן נראה שמאותה סיבה בניגוד לקידוש בליל שבת שמותר לקדש על הפת, הרי בליל הסדר לא יצא בקידוש על הפת. קידוש של ליל הסדר כולל לא רק מצות קידוש היום אלא הוא גם חלק הראשון של מסגרת הסדר, ורק על ידי יין מסוגל הפרט לקיים החלק הראשון של המסגרת. ובאמת כן משמע מהמש' בפסחים שחייבים גבאי הקופה לתת לעני ד' כוסות דלכאורה מדוע לא יספיק לו ג' כוסות ויקדש העני על מצה? אלא בודאי שמצות ד' כוסות היא חבילה שאי אפשר להפרידה, ולכן חסרון הכוס מעכבת. וזו היא שיטת רב יוסף בר רב

ורב האי גאון (המובאים בטור או"ח סי' תפ"ג): "מי שאין לו יין מקדש על הפת בלילי שבתות ויו"ט חוץ מליל פסח שהרי אמרו ולא יפחתו לו מד' כוסות". הבית יוסף מוסיף: "כשאין לו יין נמצא שלא קיים אפי' מצוה הנעשית בכוס אחד". כלומר, כשחסר לו יין אין לסדר מסגרת ובלי מסגרת של כל הד' כוסות אין תועלת לכוס הקידוש.

אבל רוב הראשונים חולקים על שיטת רב יוסף בר רב ורב האי גאון (שם בטור) ובכללם הר"ף, רי"ץ גיאת, בעל העיטור, הטור, רב נטרונאי גאון (לפי הבנת הב"י שם בד"ה ומ"ש), רב שלום גאון (שם), והרמב"ם (הל' חמץ ומצה פרק ח' הל' י"ב). מ"מ אפשר להבין שאין ראשונים אלו מתנגדים לרעיון הבסיסי של רב יוסף בר רב ורב האי גאון. כולם מסכימים שבמחסור יין לד' כוסות הרי מתפרקת כל מסגרת הסדר. אלא שהם סוברים שכוס הראשון כוללת שתי מצוות – כוס הראשון של ארבע כוסות וכוס של קידוש. אם אי אפשר לקיים מצות כוס ראשון של ד' כוסות בלי יין מ"מ אפשר לקיים מצות קידוש היום ע"י פת, ולכן יש לקדש על מצה.

אמנם, שונה שיטתם של הראשונים הנ"ל בפרטים מסוימים איך לסדר מצוות הלילה בלי יין כיון שהתפרקה החבילה של ד' כוסות. נחלקו אם יש להקדים קידוש לתחילת הסדר ולאכול המצה מיד או לאחרו עד לפני שולחן עורך. וכן חולקים בזה אם לעשות טיבול הירק קודם או לאחר הקידוש על הפת או להקדים אכילת מרור מיד לאחר הקידוש ואכילת מצה או לאחרו למקום הרגיל. אולם כל זה מצביע שבנין הסדר מתפרק בלי הד' כוסות.³

גישה זו מתאימה לשיטת הדרכי משה (טור או"ח סי' תפ"ג ס"ק א') נגד פסק הרא"ה (מובא בב"י שם ד"ה ורב יוסף).⁴ הדרכי משה כותב שגם בלי ד' כוסות מחוייבים לברך ברכת אשר גאלנו "דהא איתא במקום ברכת שעשה נסים דמברכינן אכל ניסא". כלומר, ברכת "אשר גאלנו" שוה לברכת "שעשה נסים" שמברכים בחנוכה ופורים על חיוב של פרסומי ניסא (וכן הסביר הגר"ד זצ"ל בשם אביו הגר"מ, עיין בהררי קדם ח"א עמ' 5-2). ולכאורה, אם חסרות ד' הכוסות לפי פשטות הגמ' בפסחים הרי אין כאן קיום של פרסומי ניסא, ולמה

³ מצד שני אפשר לטעון שכל הראשונים האלו מתנגדים לעצם הרעיון של רב יוסף בר רב ורב האי גאון, ויסוד מחלוקתם הוא מחלוקת טכנית איך לקיים מצוות הלילה כשמוכרחים לקדש על מצה.

⁴ לפי הדרישה (שם) הוא הרמ"ה ולא הרא"ה.

יברך? אלא צ"ל שסיפור יציאת מצרים הוא פרסום הנס והוא המחייב של ברכת "אשר גאלנו" על פרסומי ניסא.⁵

נשאלת רק שאלה אחת והיא מדוע בחרו חז"ל דוקא ביין לבנות עליו מסגרת הסדר? ועל זה ניתן לומר שמכל הסימנים שיש לנו בליל הסדר הרי רק יין מסמל חירות מוחלטת. 'מרור' בודאי בא זכר לעבדות. 'מצה', הגם שהיא מסמלת חירות של יציאת מצרים שלא הספיק בצקם של אבותינו להחמיץ וכו', הרי גם מסמלת העבדות של 'לחם עוני'. אף ה'קרבן פסח', שמסמל תחילת החרות, מ"מ פסח מצרים הוקרב בתוך מצב של עבדות. הגאולה לא באה עד עצם יום ט"ו בניסן והקרבן פסח הוקרב ב"ד ונאכל בליל ט"ו. בניגוד ל'פסח' 'מצה' ו'מרור', הרי 'יין' הוא הסמל של שמחה בשלימות ("ויין ישמח לבב אנוש" תהלים קד:טו). החיוב לשותות את ד' הכוסות בהסיבה מדגיש שבלייל פסח היין מסמל חירות.⁶

לסיכומו של דבר, חלק ממצוות ליל הסדר הוא לפרסם את יציאת מצרים והנסיים שנבעו מפעולות הקב"ה בכבודו ובעצמו דרך סיפור פסוקים בתנ"ך ופירושם. חז"ל תקנו 'סדר' ל'סדר' ומסגרת לסיפור – ד' כוסות יין. יוצא ממאמרנו שד' כוסות הם מילת המפתח ונקודה המרכזית המסמלת את הקיום של מצות פרסומי ניסא של כל מצוות הלילה.

⁵ נראה שהרא"ה (או הרמ"ה) הסביר הגמ' לפי פשוטותו. ולכן כשאין ד' כוסות אין מברכים ברכת "אשר גאלנו" כי אין בסדר זה פרסומי ניסא.

⁶ במבט ראשון המחלוקת בגמ' (פסחים קח.). על מימרא דרב נחמן על איזה כוסות צריכים להסב – אם שני הראשונים או שני האחרונים – אינה תואמת פירושינו. אולם, לפי מסקנת הגמ' שלכל ד' כוסות צריכים הסיבה אפשר לטעון שכולם מסמלים חירות. אבל עיין בר"ן (דף כג. מדפי הרי"ף ד"ה והשתא).